

geformuleerd moet worden door velen. Wat volgt is mijn bescheiden bijdrage aan het debat ten dienste van een offensief toekomstproject.

Wat buiten beeld blijft

Nationalisme en de hele antiverlichting worden aan het electoraat gepresenteerd als een oplossing, als een antwoord op de problemen die mensen ervaren. Nationalisme wordt discursief in stelling gebracht tegen het huidige establishment. Tegen de elite die de globalisering verwelkomt en georganiseerd heeft. Nationalisme wordt voorgesteld als een oplossing voor de problemen die we associëren met de laatste fase van de globalisering. Veel mensen die op nationalistische partijen stemmen, leven ondanks de afbraak van de welvaartsstaat en de toegenomen ongelijkheid objectief nog altijd in een tijd van overvloed. Met uitzondering van hun ouders en misschien hun grootouders heeft de huidige generatie nog steeds een welvarender leven dan ooit.

En toch, een gevoel van neergang nestelt zich. En dat weglachen of wegredeneren houdt geen rekening met de reële ervaring van neergang. Dat gevoel van neergang is gegrond in een subjectieve beleving van een objectieve realiteit. Het leven is duurder geworden. De lonen en pensioenen worden bevroren. Bedrijven trekken weg. We moeten langer werken zowel in jaren als uren per week. De druk om te presteren neemt toe, de controle op

onze arbeidstijd wordt scherper. De ongelijkheid neemt toe, net als de kans om uit de ratrace te vallen. We zien een stijging van depressies en burn-outs. Het sociale leven wordt verminkt, de vermarkting van de samenleving neemt almaar grotere happen uit onze vrije tijd. En als we dan toch vrij zijn, is er vaak alleen nog energie over om als konijnen naar de lichtbak te gapen of te scrollen door onze *newsfeed*.

Het nationalisme en de antiverlichtingsideologie worden gepresenteerd als een antwoord op die allen-tegen-allenoorlog die gaande is. Ze erkennen die neergang en vertekenen hem als een morele en culturele neergang. Maar ze geven geen reële antwoorden op de problemen. Zij bieden geen alternatief voor het neoliberalisme dat ons allen veroordeelt tot een eindeloze ratrace. Integendeel. Ze benadrukken dat we allemaal strijders moeten worden voor de welvaart van de natie. Het is als individu dat we de natie weer groot moeten maken. En daar zit de angel natuurlijk. Het nationalisme laat de burger toe zich te verbeelden als deel van een geheel, maar tegelijkertijd wordt het collectieve stelselmatig afgebouwd. De welvaartsstaat wordt door de hedendaagse antiverlichtingsdenkers beschouwd als de reden van de decadentie en het verval. Als puntje bij paaltje komt, dan staan we er dus alleen voor. Dat gevoel is wijdverspreid. En de ratrace begint steeds vroeger. Studeren was vroeger vrijheid, vandaag staan studies in het teken van de toekomstige carrière. We moeten van kleins af aan presteren, leren om te scoren en werken aan onze cv. En later? Dan moeten we nog meer ambitie hebben. We

moeten voortdurend groeien, hoger op de ladder, hoger en hoger met het perfecte gezin.

De ratrace vreet ons aan. Het sociale wezen wordt omgevormd tot een concurrentieel individu. Deze neoliberale ratrace vernietigt het sociale leven, althans het vrije sociale leven. Alles moet in het teken staan van de allen-tegen-allenstrijd. In een dergelijke ratrace worden alle nieuwe deelnemers begrepen als een bedreiging. Tezeldertijd schept die allen-tegen-allenratrace de behoefte aan sociale cohesie, de behoefte om deel uit te maken van een groep. Het is hier dat het nationalisme een zogezegd antwoord biedt. Net omdat het nationalisme een verbeelde gemeenschap is, is ze inpasbaar in ons overbevraagde leven. Ze laat ons toe om ons al scrollend te verbeelden als lid van een ‘warme’ gemeenschap. Achter onze schermen, terwijl we geen pap meer kunnen zeggen, kunnen we ons zo connecteren met de anderen.

Meer nog, dit nationalisme laat ons toe om trots te zijn op diverse verwezenlijkingen (waar we in realiteit geen aandeel in hebben). Het 21ste-eeuwse nationalisme belooft bovendien weerstand te bieden tegen de individualisering en een antwoord te formuleren op de globalisering. Sinds de jaren 1960 zetten rechtse, nieuwrechtse en extreemrechtse partijen de aanval in op links en de liberalen. Zij worden verantwoordelijk gesteld voor het uiteenrafelen van de samenleving, voor de neoliberale globalisering, voor de opengrenzenpolitiek, voor de individualisering en de ongelijkheid. Kortom, de huidige tijd met zijn individualisering en ongelijkheid, met zijn gevoel

van neergang wordt al decennia verkocht als veroorzaakt door links, door de babyboomers en de *soixante-huitards*. Dat de neoliberale globalisering in grote mate te danken is aan de nieuwrechtse revolutie van Margaret Thatcher en Ronald Reagan, daar wordt zedig over gezwegen.

Het is die culturele strijd van rechts ten dienste van een conservatieve revolutie die de kijk op de huidige wereld bepaalt. Het is rechts die de dominante ideeën van het rechtvaardigingsapparaat levert. De perceptie dat links en de liberalen de huidige malaise veroorzaakt hebben wordt nog versterkt omdat de aanhangers van de 'derde weg' en veel liberalen in de laatste drie decennia exact het tegenovergestelde hebben gerealiseerd van waar ze historisch zouden moeten voor ijveren. Kortom, democratie en mensenrechten werden uitgehold, en in die zin werden ze ook niet meer nastrevenswaardig. Het is dit failliet dat mede een verklaring is voor de rijzende populariteit van de antiverlichting. Ze heeft de behoefte gecreëerd aan sterke leiders die de waarheid vertellen, die goed besturen.

De oude visie van Burke op democratie en verlichting wordt zo nieuw leven ingeblazen. De verlichting staat vandaag weer voor een rationeel, mechanisch mensbeeld, voor individualisering en voor het negeren dat de mens ook een emotioneel en sociaal wezen is. In een tijd waar iedereen iedereen bekampt, is er nood aan gemeenschap, aan een goed leven en sociale banden. De oplossing die nationalist en antiverlichtingsdenkers aanreiken is niettemin vals. Nationalisme, zeker in tijden van globalisering, verkoopt een leugen. Het scheidt

geen geborgenheid. De voorwaarden voor een goed leven worden niet gecreëerd door het nationalisme. Wel integendeel.

De natie is machteloos in de strijd tegen neoliberalisme. Sterker nog, nationalisme en natiestaten zijn al decennialang steunpilaren van de neoliberale globalisering net omdat ze weigeren om de controle-instrumenten van de economie en herverdelingsinstrumenten op te schalen naar hogere organisatieniveaus zoals de Europese Unie. Als we de neoliberale elite een halt willen toeroepen, dan moeten we de democratie op dezelfde schaal laten opereren. In de neoliberale globalisering heeft de economie zich losgeweekt van de nationale schaal. Sindsdien heeft de nationale politiek minder en minder vat meer op de economie. Het opschalen van de democratie is de enige mogelijkheid om die democratische controle terug te krijgen en net dat weigeren de nationalist. De enige optie die de nationalist nog rest is de versterking van de concurrentielogica, een intensivering van de ratrace. Elk individu wordt ingeschakeld om de natie competitief te maken. Meer besparen en meer presteren voor de glorie van de natie. Die optie is weliswaar geen alternatief, ze tapt uit hetzelfde vaatje. Nationalisme is al decennialang het fundament van de huidige malaise. Nationalisme is de objectieve bondgenoot van de neoliberale economie.

Het centrale idee van de antiverlichting, namelijk dat alleen de natie een warme gemeenschap kan vormen, is dus een regelrechte leugen. Verlichting, democratie,

mensenrechten en vooruitgang door de rede worden door antiverlichtingsdenkers omschreven als koud, kil, abstract en rationeel. Net het tegendeel is waar. De radicale verlichtingsdenkers plaatsen de sociale mens die streeft naar geluk voorop, ze pleiten daarom voor een rationele ordening van de samenleving. Lees er het boekje van Philipp Blom over het radicale genootschap³ maar eens op na. De salons van Sophie De Condorcet, madame Roland en d'Holbach waren niet alleen plaatsen waar radicale ideeën broeiden, het waren ook plaatsen van het goede leven waar denkers uit de hele wereld samenkwamen om te denken, te eten en te drinken. Ze gaven plaats aan de mens in zijn volle mensheid en de ideeën over de staatsinrichting vertrokken altijd vanuit het idee dat de mens zijn geluk moest kunnen nastreven. De radicale verlichtingsdenkers droomden van een wereld waar we konden groeien, konden denken, konden genieten van gezelschap. Kortom ze wilden het goede leven *universaliseren*. Ze wilden de randvoorwaarden scheppen voor het volle leven. En dat was, zo betoogden ze, een universele opdracht. Om iedereen een goed leven te kunnen garanderen waren vrijheid en gelijkheid van cruciaal belang. Dit was geen individualistisch of antisociaal verhaal. De droom was dat de mens vrij was om zelf zijn sociaal leven te bepalen. Door de rechten van het individu centraal te stellen, is het individu vrij om tot groepen te behoren maar ook om bepaalde groepen te mijden. Het geluk van het individu staat bij de radicale verlichtingsdenkers centraal, niet de grootsheid van de natie en haar elite.

Het dominante discours over migratie, de natie en het zogenaamde culturele verval stelt onze problemen voor als individuele en culturele problemen. Individuele problemen die door de migratie nog toenemen. Het huidige discours blokkeert een sociologische verbeelding, onze problemen maken niet langer deel uit van een maatschappelijke constellatie, van de structuur van de wereld. En dat wordt inzake migratie maar al te duidelijk. Migratie wordt nog maar zelden beschouwd als een deel van een inhumane wereldsysteem dat gebaseerd is op vergaande uitbuiting en oorlog. Het wordt al helemaal niet besproken als een domein van winstproductie door grote bedrijven. De miljoenen die we investeren in het bewaken en creëren van grenzen zijn blijkbaar geen voer voor debat. Men heeft wel de mond vol van mensenrechten, maar nergens worden die mensenrechten gelinkt aan migratie. In tegenstelling tot de zware investeringen in het begrenzen, worden humanitaire initiatieven zwaar ondergefinancierd.⁴

De huidige beleidsopties weerspiegelen een wereld waar het egoïsme en het belang van de natie vooropstaan. Het gaat om ‘onze nationale welvaart’, ‘ons draagvlak’ voor migratie, maar we spreken zelden over de effecten van dit denken op de structuur van de wereld of op de rechten van individuen. Dit denken is niet alleen desastreus voor het humanitaire beleid, of voor vluchtelingen en migranten, het is ook catastrofaal binnen de nationale grenzen. Zelfs als we het kernelement van de verlichting – de universele aspiratie – vergeten, en onze omgang met de erfenis van de verlichting binnen

nationale grenzen beoordelen, dan zien we dat we achteruitboeren. Meteen valt op dat de zo geroemde verlichtingswaarden altijd draaien rond één element: vrijheid. Gelijkheid is een van die ‘waarden’ die blijkbaar vergeten wordt. Hier houden we best de waarschuwing van Todorov in gedachten. Todorov benadrukt dat een van de inherente gevaren van de democratie voorvloeit uit het isoleren en promoten van slechts één van de elementen.⁵ Kijken we naar de armoedecijfers, de stijgende kloof tussen arm en rijk, de altijd grotere werkdruk, dan zien we de nefaste gevolgen van die eenzijdige nadruk op vrijheid. De strijd voor vrijheid zonder gelijkheid is de strijd voor privileges en ongelijkheid.⁶

Een wereldsysteem in transitie

De lezer kan nu zijn of haar problemen begrijpen als maatschappelijke kwesties en niet als louter individuele problemen. Zo zal zij of hij inzien dat de recepten van rechts oppervlakkig zijn en geen soelaas bieden. Het gevoel van neergang zit niet in een culturele of morele neergang. Dat gevoel is het gevolg van de afbraak van de welvaartsstaat en de afbraak van de verwezenlijkingen van de radicale verlichting. Het vandaag dominante beeld van cultureel en identitair verval leidt tot zelfopoffering, tot jezelf kapotwerken, tot strijden in het belang van de economie van de natie of de glorie van die natie. Maar dit is geen oplossing voor reële problemen. Deze visie leidt alleen maar tot een *race to the bottom*, tot een verdere afbraak van